

VICUSTÓL A FESTŐHÁZIG – AZ ELMÚLT 20 ÉV RÉGÉSZETI KUTATÁSAI AZ AQUINCUMI POLGÁRVÁROSBAN (2000–2020)

LÁNG ORSOLYA¹

Magyar Régészet 11. évf. (2022) 2. szám, pp. 9–19. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.2.3>

Az aquincumi polgárváros területe — a legiotáborral és a katonavárossal ellentétben — a római kort követően nem épült be, így két, évszázadok óta meglévő közlekedési folyosó, valamint a város peremterületein megépült lakóövezet és egy gyár (Gázgyár) kivételével ma is csaknem szabadon kutatható. Emiatt az elmúlt 130 évben folyamatosan alakult és gazdagodott tudásunk a településről. A folyamat az utóbbi 20 évben sem állt le, sőt: néhány, a fent említett modern beépítéseket érintő beruházás, valamint hitelesítő feltárások és régi ásatási anyagok újrafeldolgozása nyomán sok új információ látott napvilágot, amelyek néhány esetben alapjaiban változtatták meg a polgárváros topográfiájáról és kronológiájáról kialakult korábbi képünket.

Kulcsszavak: Aquincum, polgárváros, kronológia, védművek, feltárás, hosszúház

A VÁROS TÖRTÉNETE – DIÓHÉJBAN

Az aquincumi polgárváros előzménye a Solymárvölgyön keresztül a Dunapart irányába húzódó, kelet-nyugati irányú út mentén alakult ki a Kr.u. 1. század utolsó negyedében (LÁNG 2011A, 30; 2020, 74–82). A kezdetben falusias település, civil *vicus* félig földbe mélyített veremházai, belső utcáskái, gerendavázis épületei már meghatározott rendszert, telekkiosztást követtek, amely később is meghatározta a város északkeleti negyedének utcahálózatát. A Kr.u. 2. század első évtizedeiben Aquincum provinciaszékhellyé válásával a hangsúly az észak-déli főútra (limesút) került át; ehhez tüzték ki az utcarendszert, elkészültek a település védművei, a vízvezeték és a csatornahálózat. Az épületek ekkor már kőből épültek, és elkészültek a városközpont épületegyüttesei: a *forum*, a Fortuna Augusta szentély, a Nagy Fürdő, az észak-déli főutat szegélyező tabernasor és a legtöbb lakóház első periódusa is erre az időszakra keltezhető. A polgárváros a

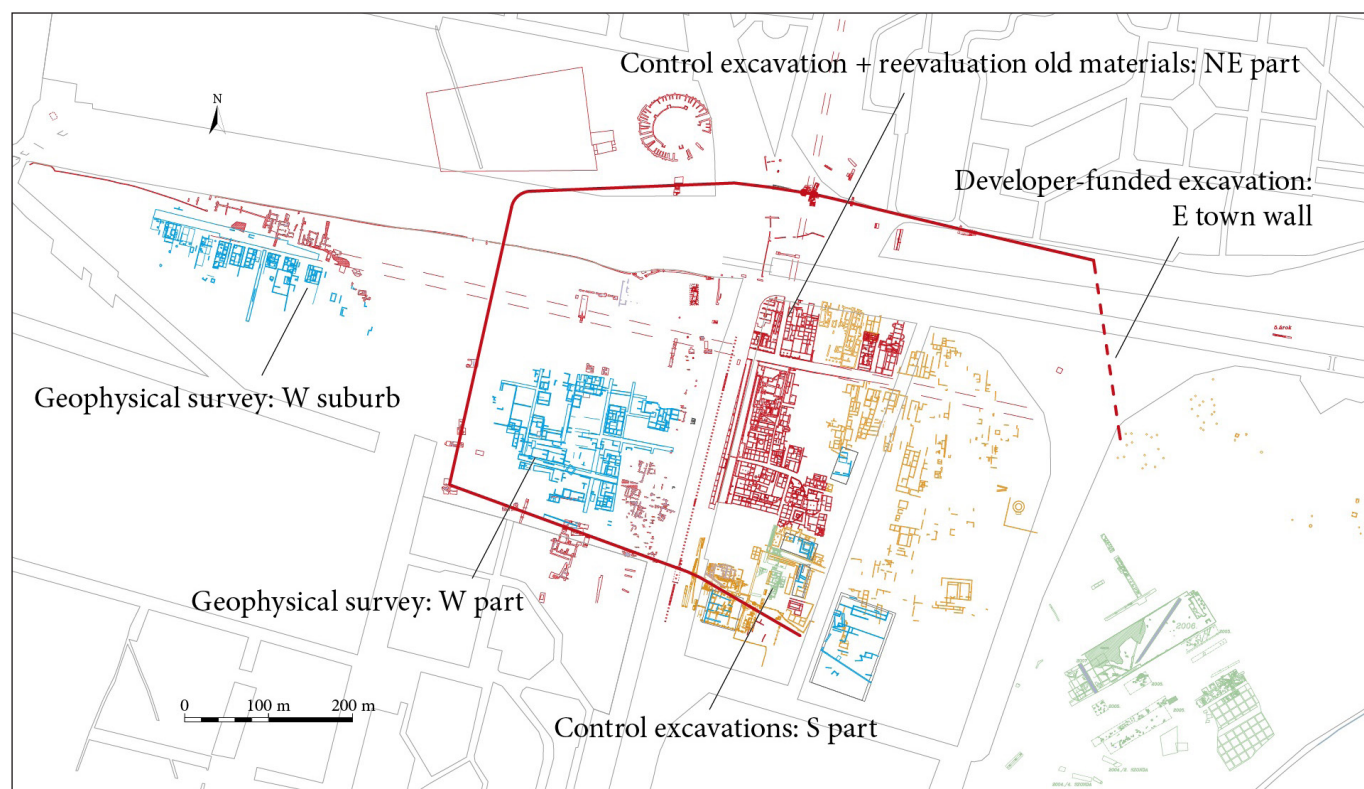
1. kép. Az aquincumi polgárváros rekonstrukciós rajza (Markus Schaub munkája)

¹ BTM Aquincumi Múzeum, email: lang.orsolya@aquincum.hu

Kr.u. 120-as évek elején *municipium* rangot kap, ami hatalmas lökést ad a városfejlődésnek, majd a század utolsó évtizedeiben (Kr.u. 169–180) a markomann háborúk jelentenek (elsősorban gazdasági) visszaesést. Az évtizedekig tartó háborúskodás után beköszöntő aquincumi virágkor idején (a Kr.u. 2–3. század fordulóján / 3. század közepén) a település *colonia* rangot kap (Kr.u. 194), és ekkor kerül sor a legtöbb épület és utca újjáépítésére is. A lakosságszám növekszik és a város a falakon kívülre is terjeszkedik. A régészeti parkban ma látható épületek is ezen korszak képét tükrözik. A Kr.u. 250–260-as évektől kezdődően a sorozatos barbár betörések, a gazdasági krízis megviselték a várost; egyre ritkábban került sor új építkezésekre, helyreállításokra. A fokozatos hanyatlás a Kr.u. 3. század végén a város fokozatos elnéptelenedéséhez vezetett; a lakosság jelentős része a piacképesebb és biztonságosabb katonavárosba költözhetett (1. kép).

A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK JELLEGE

Az elmúlt 20 évben a polgárváros területén szinte mindenféle típusú régészeti beavatkozásra és munkára találunk példákat. A régészeti park területén elsősorban a műemléki helyreállításokhoz, múzeumi fejlesztésekhez kapcsolódó hitelesítő feltárások hoztak napvilágra új adatokat az egyes épületek funkciója és kronológiája tekintetében (pl. XXIX. számú épület és az északkeleti régió, Festőház és a délkeleti zóna, Symphorus mithraeum). De új eredményeket hoztak a műszeres lelőhelyfelderítések (pl. a polgárváros nyugati oldala és előtere) és a korábbi ásatási anyagok teljes revíziói is (pl. macellum, északkeleti zóna).² A polgárváros középső és északi szegélyén, már a régészeti park határain túl pedig elsősorban a különböző beruházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárások gazdagították tudásunkat a város ezen részeiről (HÉV-felújítás, Budapest–Esztergom vasútvonal rekonstrukciója, próbafeltárások az “Aquincumi híd és kapcsolódó úthálózata” c. projekthez, közműfelújítások a Szentendrei út mentén). Mindezen kutatások lehetővé tették, hogy a város szerkezetéről, kronológiájáról, épületeinek funkciójáról lényeges információkat gyűjtsünk, néhol alapvetően változtatva meg a településről eddig kialakult képet (2. kép).

2. kép. Az elmúlt 20 év kutatási helyszínei az aquincumi polgárvárosban és közvetlen környezetében
(rajz: Kolozsvári Krisztián, Láng Orsolya)

² A BTM Aquincumi Múzeuma régészeti beavatkozásainak eredményei 1994 és 2018 között az Aquincumi Füzetek hasábjain olvashatók: Aquincumi Füzetek 1 (1995) – 25 (2022)

A VICUS

A város fejlődésének kiindulópontjaként a későbbi aquincumi polgárváros helyén, annak északi sávjában a Kr.u. 1. század utolsó negyedében *vicus* jogállású, falusias település jött létre. A korábbi (elsősorban Nagy Tibor nevéhez kapcsolódó) kutatás által már feltételezett települési előzmény pontos meghatározása, belső szerkezete az utóbbi évek megelőző feltárásai (Budapest–Esztergom vasútvonal rekonstrukciójához kapcsolódó régészeti kutatások), illetve a régészeti parkban 1972–2015 között végzett hitelesítő és romkonzerválást megelőző ásatások (az ún. “Északi sáv” épületeinek hitelesítő ásatásai és azok dokumentációjának, valamint leletanyagának feldolgozása: I. számú épület nyugati, középső, keleti szárnyai, XXVI. és XXIX. épületek) nyomán vált lehetővé (NAGY 1971, 59–81; LÁNG 2015, 531–546). A munka során a nyugat-keleti főútvonal (D utca, *decumanus*) mentén hosszan húzódó település körvonalazódott, amelynek keleti határát az ún. XXIX. számú épület meredeken lejtő zónája jelenthette (ez alatt a hosszúház alatt már

3. kép. Az aquincumui civil vicus feltételezett kiterjedése (rajz: Kolozsvári Krisztián, Láng Orsolya)

nem kerültek elő a *vicus* objektumai); nyugati határát az ún. Katonai anyagszállító út alatt, a 20. század első évtizedeiben Nagy Lajos által feltárt fazekastelep és az ún. Aranyhegyi-patak menti (legkorábbi) temető jelölte ki (LASSÁNYI 2006, 73–78). Észak és dél felé V átmetszetű árok jelezték a település szélét, így északon a későbbi északi városfal vonalában, míg dél felé a szintén későbbi *macellum* és Victorinus ház alatt futó nyugat-keleti irányú árok jelentette a *vicus* határait. A település tervezett, belső szerkezetére utalnak az észak-déli irányítású, párhuzamosan elhelyezett veremházak és egy, a kelet-nyugati főútra merőlegesen kialakított kisebb utca is. A friss kutatások alapján a *vicus*nak két periódusa volt: a Kr.u. 1. század utolsó negyede és a század vége, valamint ezt követően legkésőbb a Kr.u. 2. század első fele között. A falusias település szerkezetéről, objektumairól ez utóbbi időszakból van több adatunk (3. kép).

AZ IPARI-KERESKEDELMI NEGyed – TÍMÁRMŰHELY

A város északkeleti negyedét délről a kelet-nyugati főút (D utca, *decumanus*), nyugatról az észak-déli főút (C utca, *cardo*) folytatása, keletről és északról pedig a régészeti park jelenlegi kerítése határolja. A területet az utóbbi években több hitelesítő feltárás is érintette, illetve korábbi ásatások anyagának újrafeldolgozására

4. kép. Szarvcsapok a XXIX. épületben működött tímárműhelyből (fotó: Láng Orsolya)

6. kép. Áztatókád a XXIX. épületben működött tímárműhelyből (fotó: Láng Orsolya)

5. kép. A XXIX. épület építési periódusai és a feltárási szakaszok (rajz: Kovács Tibor, Kolozsvári Krisztián)

is sor került. A hitelesítő kutatások az ún. XXIX. épületre koncentráltak, melynek műemléki helyreállítása is megtörtént. A munka során egy legalább 9 alkalommal átépített ún. hosszúház képe rajzolódott ki, amelynek utcafronti részében a markomann háborúk időszakáig fémfeldolgozás, majd ezt követően a Kr.u. 3. század közepéig-végéig tímárműhely működött (LÁNG 2016A, 47–59 korábbi irodalommal; 2016b, 352–376). A ház hátsó traktusában padlófűtéssel ellátott és falfestményekkel díszített lakóhelyiségek kaptak helyet; a szobákat itt is többször átalakították. A pannoniai városi környezetben egyelőre egyedülálló bőrkikészítő és enyvfüző műhelyben áztatókádak, tűztér, mészko préslap és darabolásra szolgáló(?) platform is előkerült a hatalmas mennyiségű állatsont mellett (marha, kecske, juh szarvcsapok, hosszúcsontok, ujjperccsontok; 4. kép). A műhely (és bolt) a város legforgalmasabb, kikötő felé tartó főútja, a D utca mellett helyezkedett el, ami egyrészt megkönnyíthette a nyersanyagszállítást, másfelől egyszerűen elérhető volt a vásárlók számára is. A feltehetően nagy forgalmat bonyolító műhelynél még arra is ügyeltek, hogy azt a fő, északnyugat-délkeleti irányú szélcsatornába, a városból kifelé vezető út mentén helyezték el, így a jellemzően erős szagot árasztó bőrkikészítő működése nem zavarta a városi mindennapokat (LÁNG 2009A, 271–286). Az épület teljes feltárása még nem zárult le; legészakibb lakóhelyiségeit a közeljövőben tervezzük feltárni és bemutatni. Várhatóan itt fog előkerülni majd az épületet — és egyúttal a negyedet is — lezáró kelet-nyugati irányú utca is (5–6. képek).

KELETI VÁROSFAL

A település keleti lezárása régóta foglalkoztatja az aquincumi kutatást; ám míg a város északi, déli és nyugati védműveinél az utóbbi évtizedekben több régészeti feltárás is zajlott (ZSIDI 1990, 147–152, 154),

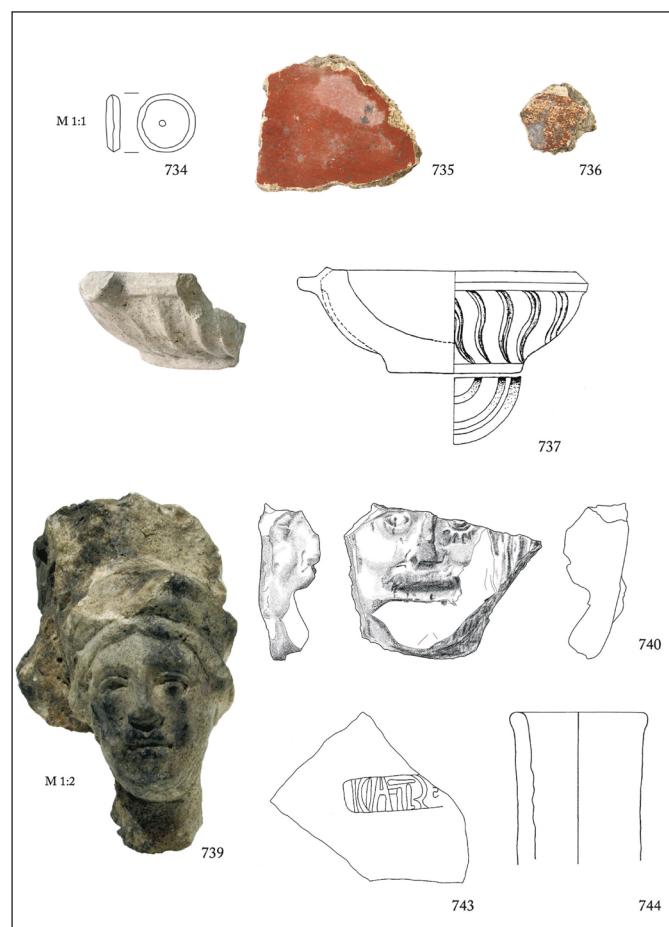
a keleti városfal és kísérő létesítményei első alkalommal csak 2013-ban, a Budapest–Esztergom vasútvonal rekonstrukciójához kapcsolódó új híd műtárgy építésekor voltak vizsgálhatók (LÁNG & LASSÁNYI 2014, 23–31). A két hídfő munkagödrében a kiszedett városfal és az azt kísérő vizesárok, a falon belüli első épület és utca, valamint a védműveken kívül szemétködör és cölöpkonstrukciós létesítmény kerültek elő. A jelenségek helyzetéből és a kísérő leletanyagból megállapítható volt, hogy a Hadrianus császár uralkodása idején létesült városfalat legkésőbb a Kr.u. 3. század első felében kitermelték, az árkot betöltötték — a város többi oldalán ismert védművekhez hasonló módon. A területet itt azonban még a későbbi korokban is intenzíven használták: a középkorban útként működött a vizesárok visszatöltött felülete (7. kép).

7. kép. A középkorban használt, kövezett útfelület az egykori római fossa felett (fotó: Láng Orsolya)

A MACELLUM

Az aquincumi polgárváros piacépülete a város egyik legkorábban feltárt (1882–1889), majd többször újra-ásott középülete, amely a térségben szokatlan alaprajzi struktúrával (középen, nyílt téren *tholossal*, amelyet körbevettek a bolthelyiségek) folyamatosan a kutatás homlokterében volt (LÁNG 2003, 165–204). Az

8. kép. Válogatás az aquincumi macellum leletanyagából (fotó: Komjáthy Péter)

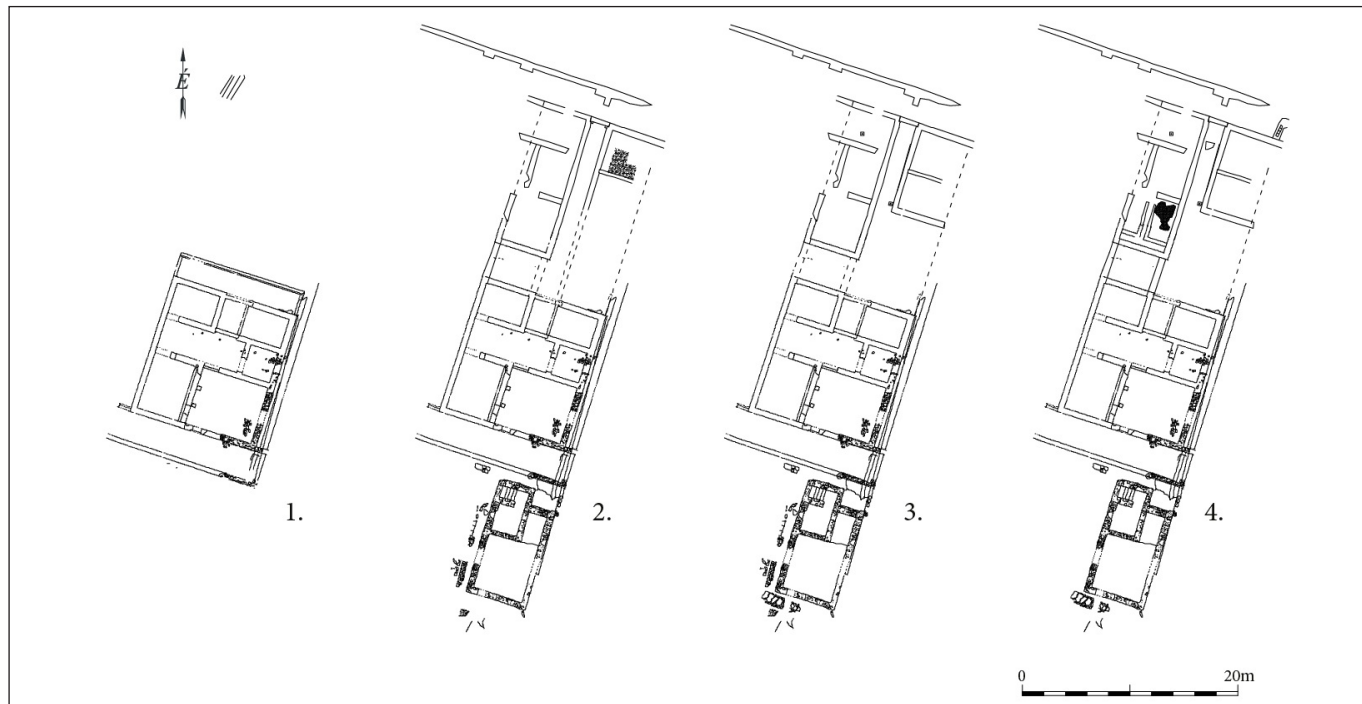
elmúlt években az összes korábbi régészeti kutatás dokumentációját és leletanyagát revízió alá vetjük, így lehetővé vált az épület építéstörténetének rekonstrukciója is (LÁNG, NAGY & VAMOS 2014). Kutatásaink alapján az alapvetően észak-afrikai és közel-keleti, valamint itáliai analógiákkal rendelkező épület a Kr.u. 250 körül készülhetett az észak-afrikai származású Cosinius család egyik tagja, Publius Cosinius Felix helytartó adományaként; a 3. század vége felé átépítették, majd nem sokkal később (a város többi épületével együtt) ezt is felhagyták. Az épületkomplexum helyén korábban is kisebb ipari-kereskedelmi létesítmény állhatott (8–9. képek).

9. kép. Az aquincumi macellum rekonstruált képe (grafika: Fodor Zsolt)

A POLGÁRVÁROS DÉLKELETI ZÓNÁJA

A település délkeleti részén az utóbbi 10 évben látványosan “fogytak a fehér foltok”: a BTM Aquincumi Múzeumának látogatóbarát fejlesztései nyomán került sor például az ún. Festőház és környezete hitelesítő kutatására. Ennek eredményeképp sikerült a római házmodell-rekonstrukció és környezetrendezés

10. kép. A Festőház rekonstruálható építési periódusai (rajz: Kovács Tibor, Kolozsvári Krisztián)

során hitelesíteni az itt futó kelet-nyugati útvonal déli oldalán húzódó hosszúházak egyes részleteit, illetve elvégezni a Festőház alaprajzi tisztázását is (LÁNG 2012, 21–22, korábbi irodalommal; 10. kép). Az is kiderült, hogy a területen a legkorábbi beépítés, amely inkább háziipari jellegű lehetett (sütőkemence), egy komoly tereprendezéssel, feltöltéssel indult és a Kr.u. 2. század közepére tehető; ezt hosszúházas beépítés követte. A ma ismert Festőház is egy többször átépített, összesen 4 építési periódusú, szinteltolások hosszúház része volt, esetleg *deversorium* funkcióval. A feltárások során az is egyértelművé vált, hogy a térségben (a város többi részéhez hasonlóan) a Kr.u. 2. század első évtizedeiben tűzték ki az utchálózatot (LÁNG 2016c, 14–17) és a védműveket, de a beépítésre csak később került sor; így a Kr.u. 3. század végi felhagyásig csak kevés átépítés történt. Hasonló megfigyeléseket tehattunk az ún. Symphorus mithraeum helyreállítást megelőző hitelesítő kutatása során is: itt a legkorábbi időszakot (Kr.u. 2. század) egy fakonstrukciós építmény (talán szintén szentély?) képviselte. A szentély első periódusa még szintén a Kr.u. 2. században

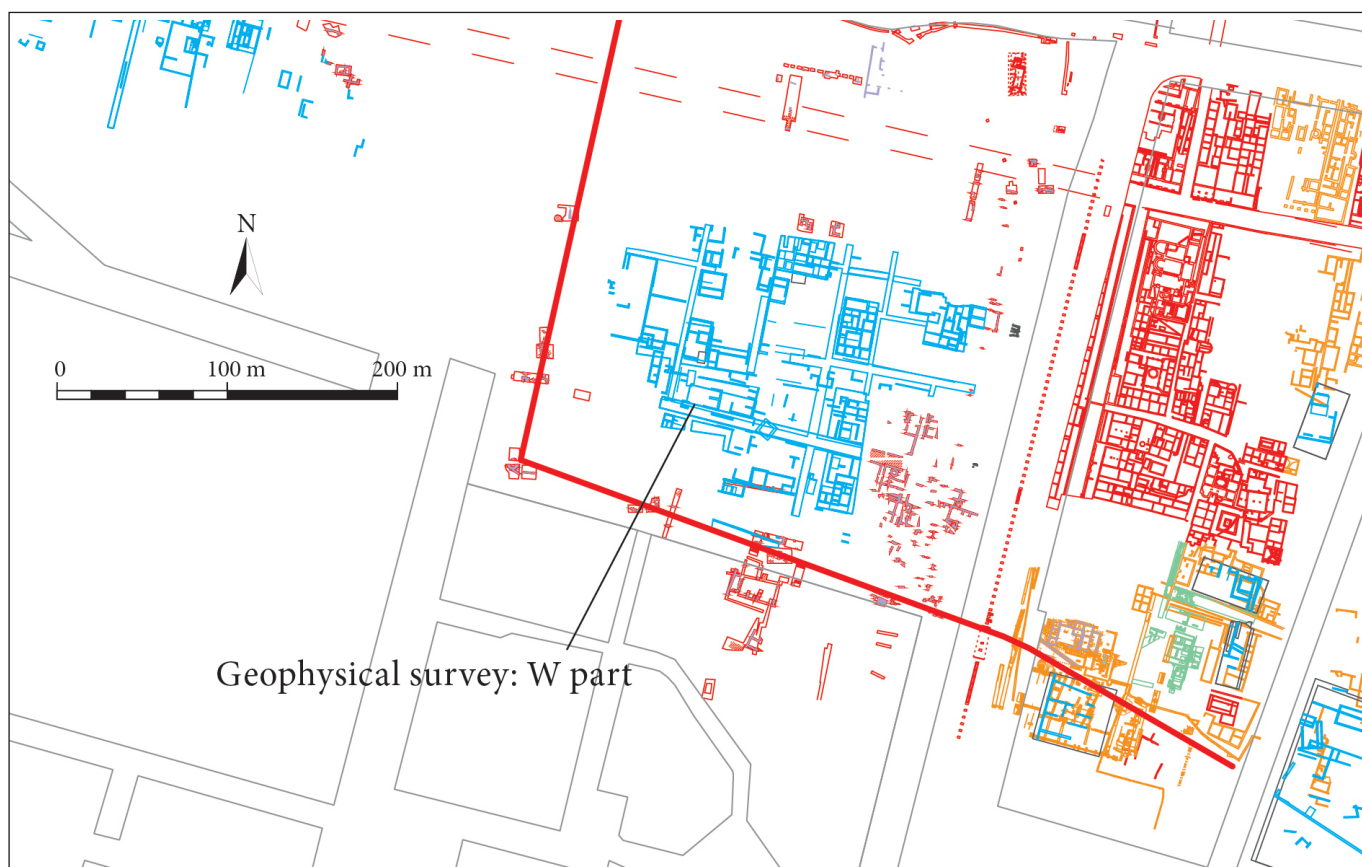

11. kép. A polgárváros déli városfalának tőszomszédságában épült hosszúház (*deversorium*?) részlete (fotó: Láng Orsolya)

épülhetett, majd a Kr.u. 3. század elején (némi tájolásbeli eltéréssel) újjáépítették. Ez utóbbi időszakhoz köthető a mithraeum [korábbi feltárásból származó gazdag leletanyaga](#) is (pl. szentélyinventár, kultusz-szobor-csoport). Felhagyására legkorábban a Kr.u. 3. század végén került sor. A település itt húzódó déli védművének múzeumi beruházáshoz kapcsolódó kutatása is hozott új eredményt: a védmű egy szakaszát kidőlt állapotban találtunk, amely a fal szerkezetéhez szolgáltatott fontos adatokat, illetve az is egyértelművé vált, hogy a kísérő fossát legkésőbb a Kr.u. 3. század közepén (de inkább korábban) betemették és épületfalakat húztak fölé (LÁNG 2011B, 18–35). Ugyanitt, közvetlenül a déli városfalon kívül, a kapu zónájában szintén múzeumi fejlesztéshez kapcsolódóan elvégzett talajradaros vizsgálat és teljes felületű feltárás eredményei arra utaltak, hogy a korábban *deversorium*ként azonosított épületkomplexum helyett a területen feltehetően több, a kapun kilépő, észak-déli irányú útra tájolt hosszúházal számolhatunk, amelyek részben a felszámolt védművek területére is ráépültek (11. kép).³

AQUINCUM WEST – A NYUGATI VÁROS RÉSZ

A polgári település nyugati oldala az elmúlt 130 év régészeti kutatásában kevesebb figyelmet kapott, noha a város védművei pl. sokkal jobb állapotban vizsgálhatók. A szórványos feltárásokat az 1960–70-es évek fordulóján szisztematikus feltárási program követte nemzetközi régésztábor keretében (Interstudex), de az óbudai revitalizáció felgyorsultával ez is félbeszakadt (HAJNÓCZI 1993, 407–419). A fentiek miatt a településrész szerkezetéről, kronológiájáról viszonylag kevés információval rendelkezünk; ezért is volt úttörő fontosságú a 2011-ben, az Osztrák Régészeti Intézettel közösen elvégzett geofizikai felmérés, amelynek során város délnyugati területének vizsgálatára került sor (GROH ET AL. 2014, 370–373). A mérés és azt

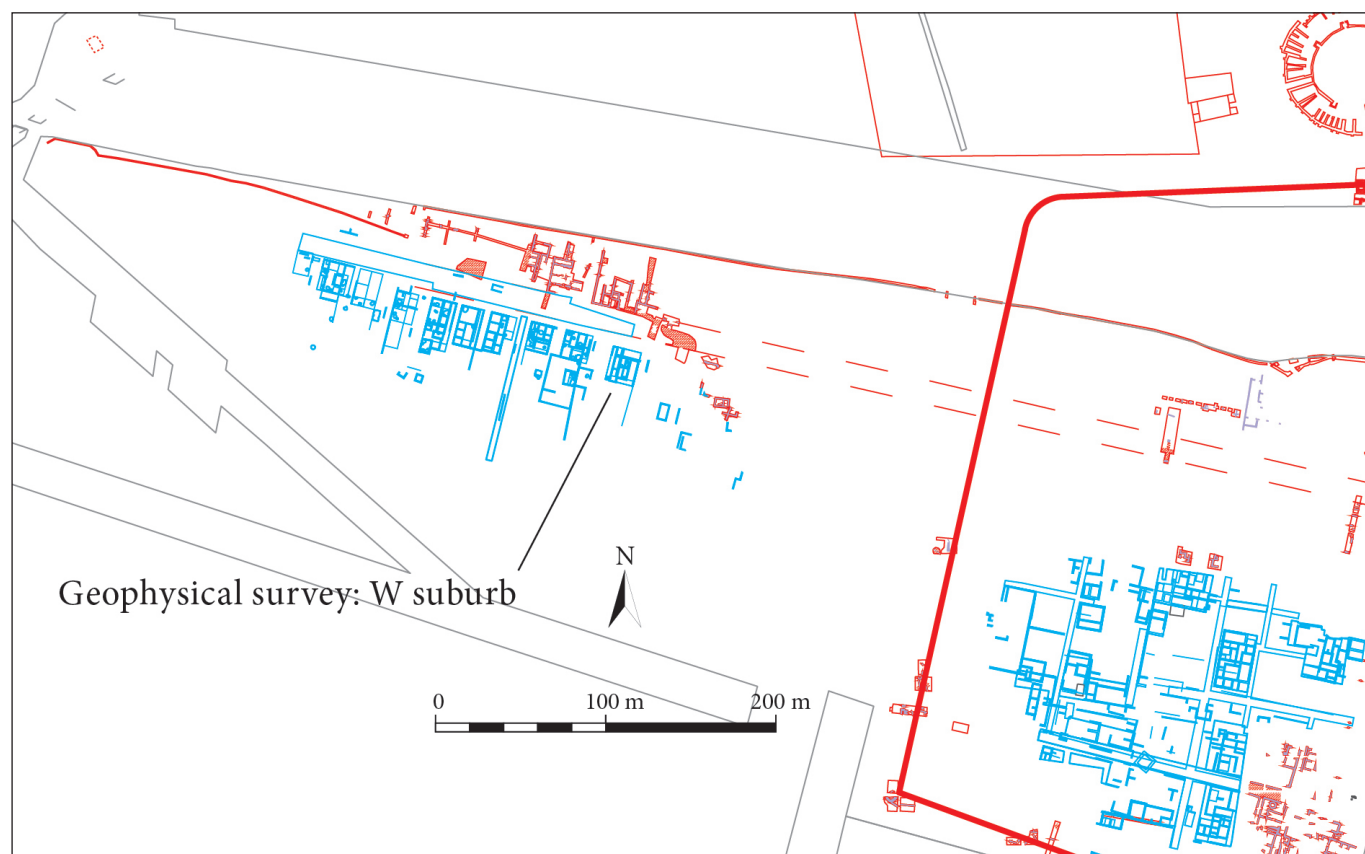
12. kép. Az aquincumi polgárváros délnyugati részének beépítettsége a geofizikai felmérés alapján
(rajz: Stefan Groh, Kolozsvári Krisztián)

³ 2019-ben és 2022-ben ugyanitt, a múzeum ún. „Látványsétány”-beruházásához kapcsolódó előzetes régészeti feltárás és szakfelügyelet során az épületek további falrészletei, illetve az észak-déli főút egy szakasza került elő. A 2019-es munka publikációja előkészületben van az Aquincumi füzetek 25. száma részére, a jelen cikk szerzőjének tollából.

ezt kiegészítő, szisztematikus fémkeresős kutatás és kisebb szondázó jellegű feltárás nyomán egyértelműen látszik, hogy a település ezen oldalán az ortogonális struktúra dominál, jellemzően magánházakkal (LASSÁNYI & ZSIDI 2017, 273–288; 12. kép). A leletanyag jellege és mennyisége alapján úgy tűnik, hogy ásatással viszonylag kevésbé bolygatott („szétásott”) területről van szó, ahol a város keleti felében is megfigyelt jellegzetességek érhetők tetten (pl. a Kr.u. 2–3. századi leletanyag dominanciája és a csaknem hiányzó Kr.u. 4. századi horizont). A *municipium* északnyugati részén, a kelet-nyugati főútvonal zónájában (D utca) a Budapest–Esztergom vasútvonal felújítása, illetve a tervezett “Aquincumi híd és kapcsolódó úthálózata” című projektekhez kapcsolódó kisebb volumenű feltárások eredményeképpen egy nagyméretű, mozaikkal és falfestményekkel gazdagon díszített épület részletei körvonalazódtak, amely feltehetően valamilyen középület, talán fürdő lehetett (LÁNG 2009B, 18–29; LÁNG & LASSÁNYI 2015, 19–31). A kiemelten védett és beépítési tilalom alatt álló lelőhely státuszban lévő városrészre alapvetően “régészeti rezervátumként” tekintünk, ahol a jövőben is lehetőség szerint kisebb és főként roncsolásmentes kutatásokat részesítünk előnyben.

NYUGATI ELŐTÉR

A polgárváros nyugati városfalán kívüli területen a korábbi kutatások a kelet-nyugati főutat kísérő hosszúházakat azonosítottak, amelyekben kemencék és malomkövek utaltak (házi)ipari tevékenységre (PÓCZY 1976, 425). A város nyugati része kapcsán említett geofizikai kutatást erre a területre is kiterjesztettük, amelynek eredményeképpen körvonalazódott ez a városfalon kívüli településrész is: a mérési eredmények alapján ezek a (jellemzően szintén a Kr.u. 2–3. századra keltezhető) hosszúházak hátsó udvarral is rendelkeztek; a beépítés jellege pedig arra utal, hogy az a legkorábbi, itt húzódó *vicus* struktúráját követte (GROH ET AL. 2014, 366–370; 13. kép). A roncsolásmentes kutatást egy ponton feltárással is hitelesítettük (LASSÁNYI 2013, 21–28); ennek leletanyaga műhelytevékenységre engedett következtetni. Az utóbbi évek kutatásaiból

13. kép. Az aquincumi polgárváros nyugati előterének beépítettsége a geofizikai felmérés alapján (rajz: Stefan Groh, Kolozsvári Krisztián)

az is kiderült, megerősítve a korábbi feltárások eredményeit, hogy a Kr.u. 3. század végén már felhagyott épületek közé temetkeznek a környéken lakók.⁴

A POLGÁRVÁROS FELHAGYÁSA

A település utolsó periódusa kapcsán a korábbi kutatás általában a Kr.u. 4. század közepéig feltételezte a továbbélést, illetve a város nyugati felének esetében azt a lehetőséget sem zárta ki, hogy a vízvezeték píl-lérsorának elfalazásával, azt egyfajta keleti városfalnak használva, kisebb területen ugyan, de folytatódott az élet a Kr.u. 4. század végéig (ZSIDI 2002, 121–122). A fent felsorolt területrészek új kutatásai azonban azt tették igen valószínűvé, hogy a település egyik része sem érte meg a Kr.u. 4. századot: a keltező értékű, kísérő leletanyag alapján az látszik, hogy az épületek utolsó átalakításai és használati idejük sem nyúlik túl a Kr.u. 3. század végén (LÁNG 2018, 143–168). A pusztulási rétegek hiánya pedig arra enged következtetni, hogy a lakók fokozatosan hagyták el a települést, és vélhetően a nagyobb biztonságot nyújtó és gazdaságilag is attraktívabb katonavárosba költöztek. A korábbi kutatás legközelebb a Duna parti őrtornyok zónájában (Gázgyár) tételezett fel kisebb települést, ezt azonban egyelőre nem lehet azonosítani (PÓCZY 1964, 68–69). A polgárváros területén a városi kultúra a Kr.u. 3. század végén tűnik el, és a későbbi időszakok kultúrái már csak nagyon szórványosan képviseltetik magukat, jellemzően az észak-déli főút (C utca) mentén. A település területe sem a középkor, sem az újkor, sem pedig a legújabb kor idején nem épült be, így Aquincum polgárvárosa – a fő közlekedési útvonalak kiépülése és a város keleti szélének hasznosításán túl – olaszországi lelőhelyek után a mai napig Európa legnagyobb összefüggő római kori romvárosa.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az aquincumi polgárváros területén az utóbbi 20 évben végzett kutatások egy része a várost észak-déli és kelet-nyugati irányban átszelő, ma is fontos, fő közlekedési útvonalak felújításához, míg más részük a város területén végzett roncsolásmentes kutatásokhoz és tervásatásokhoz, illetve régi anyagok újrafeldolgozásához kapcsolódott. Ezen munkák eredményeképpen körvonalazódott a település legkorábbi periódusa (civil *vicus*), a korai település kiterjedése, kronológiája és szerkezete. A felsorolt kutatások segítségével lehetett új adatokat nyerni a város egyes épületeinek periodizációjára, funkciójára, sőt alaprajzi jellegzetességeire is (pl. *macellum*, XXIX. számú épület (tímárműhely), Festőház, Symphorus mithraeum), de sikerült pontosítani a város védműveinek pontos helyét és szerkezetét is (keleti és déli városfal). Lényeges topográfiai információkhoz jutottunk a város nyugati felének roncsolásmentes és detektoros kutatásán keresztül is. A leletanyagok szisztematikus vizsgálata nyomán az is kiderült, hogy a város — a korábbi feltételezésekkel ellentétben — nagy valószínűséggel már nem érte meg a Kr.u. 4. századot.

A fentiek alapján tehát elmondható, hogy az utóbbi két évtized régészeti kutatásai alapvetően hoztak újat az aquincumi polgárváros történetét illetően, és minden reményünk megvan arra, hogy a további, várhatóan elsősorban tervásatások révén, bővíthet majd ismeretanyagunk Alsó-Pannonia provincia fővárosának e fontos településrészéről.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Groh S., Láng O., Sedlmayer, H. & Zsidi P. (2014). Neues zur Urbanistik der Zivilstädte von Aquincum-Budapest und Carnuntum-Petronell. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 65, 370–373. <https://doi.org/10.1556/AArch.65.2014.2.5>

Hajnóczi Gy. (1993). Jeunesse et patrimoine Interstudex 1966–1972. *Budapest Régiségei* 30, 407–419.

⁴ A szórványos, városi környezetbe történt temetkezések mellett a város környezetében lévő „hivatalos” temetőkben is történtek kutatások az elmúlt 20 évben (pl. polgárváros keleti temetőjében /Gázgyár/, a nyugati temetőben /Aranyhegyi-patak menti temető/, illetve a várostól délre is /Záhony utca, Auchan/. Ezek azonban nem képezik a jelen dolgozat tárgyát.

Láng Orsolya • *Vicustól a Festőházig – az elmúlt 20 év régészeti kutatásai az aquincumi polgárvárosban (2000–2020)*

Lassányi G. (2006). Újabb feltárások az Aranyhegyi-patak menti temetőben. Recent excavations in the cemetery along the Aranyhegyi Stream. *Aquincumi Füzetek* 12, 73–78.

Lassányi G. (2013). Kutatások az Aquincum polgárvárosától nyugatra épülő baseballpályán. Research on the territory of the future baseball park west of the Civil town of Aquincum. *Aquincumi Füzetek* 19, 19–31.

Lassányi G. & Zsidi P. (2017). Új módszerek egy régi lelőhely kutatásában. Fémkeresővel az aquincumi polgárváros nyugati felének topográfiai kutatásában. New methods in the research of an old site. Using metal detection during the survey of the western part of the civil town of Aquincum. In: Benkő E., Bondár M. & Kolláth Á. (szerk). *Magyarország régészeti topográfiája. Múlt, jelen, jövő.* Budapest, 273–288.

Láng O. (2003). Reconsidering the Aquincum macellum: analogies and origins. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 54, 165–204.

Láng O. (2009a). "Unpleasant to live in, yet it makes the city rich": Functions of Strip-buildings in the Aquincum Civil Town, in the Light of New Discoveries. In: Bíró Sz. (szerk). *Ex officina. Studia in honorem Dénes Gabler.* Győr, 271–286.

Láng O. (2009b). Gazdagon díszített épület az aquincumi polgárváros nyugati részén. Richly decorated building in the western part of the Civil Town of Aquincum. *Aquincumi Füzetek* 15, 18–29.

Láng O. (2011a). Az aquincumi polgárváros. The Civilian Town of Aquincum. In: Visy Zs. (szerk.). *Rómaiak a Dunánál. A Ripa Pannonica magyarországon, mint világörökségi helyszín.* Pécs, 30.

Láng O. (2011b). Hitelesítő ásatás az ún. Festőház és környezetének területén, az aquincumi polgárváros déli városfalánál. Control excavation on the territory of the so-called Painter's House and its surroundings by the southern town wall of Aquincum Civil Town. *Aquincumi Füzetek* 17, 18–35.

Láng O. (2012). Új eredmények az aquincumi polgárváros délkeleti régiójának kutatásában – az úgynevezett Festőház és közvetlen környezete. New results in research on the southeastern part of the Civil Town in Aquincum – the so-called „Painter's House” and its surroundings. *Aquincumi Füzetek* 18, 21–22.

Láng O. (2015). The Beginnings: New Data on the Earliest Settlement Phases at the Aquincum Civil Town. In: Vagalinski, L. F. & Sharankov, N. (eds.). *Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012.* Ruse, 531–546.

Láng O. (2016a). „Átriumos hosszúház-lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén IV. „Strip house with an atrium, residence wing”: authenticating excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town IV. *Aquincumi Füzetek* 22, 47–59.

Láng O. (2016b). Industry and Commerce in the City of Aquincum. In: Wilson, A. & Flohr, M. (eds.). *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World.* Oxford, 352–376. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198748489.001.0001>

Láng O. (2016c). Az aquincumi polgárváros története. In: Sugár P. (szerk.). *Aquincum elfogulatlan szemmel. Történeti alapok – új kontextusok.* Budapest, 14–17.

Láng O. (2018). Is that really the end or what happened in the Civil Town of Aquincum in the fourth century AD? *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 69, 143–168. <https://doi.org/10.1556/072.2018.69.1.6>

Láng Orsolya • Vicustól a Festőházig – az elmúlt 20 év régészeti kutatásai az aquincumi polgárvárosban (2000–2020)

Láng O. (2020). Aquincum polgárvárosa. In: Népessy N. (szerk). Óbuda Története. Budapest, 74–82.

Láng O. & Lassányi G. (2014). Új adatok az aquincumi polgárváros nyugati és keleti előterének beépítettségéhez: az esztergomi vasút felújítása. New Data on the Use of the Western and Eastern Outskirts of the Civil Town: The Renovation of the Budapest–Esztergom Railway Line. *Aquincumi Füzetek* 20, 16–37.

Láng O. & Lassányi G. (2015). Új eredmények az aquincumi polgárváros belterületének kutatásában: az esztergomi vasút felújítása II. New Data on the central area of the Civil Town in Aquincum: The reconstruction of the Budapest–Esztergom Railway Line, II. *Aquincumi Füzetek* 21, 19–31.

Láng O., Nagy A. & Vámos P. (2014). *The Aquincum macellum. Researches in the area of the macellum in the Aquincum Civil Town (1882–1965)*. Budapest.

Nagy T. (1971). Der Vicus und das Municipium von Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 23, 59–81.

Póczy K. (1964). Aquincum im 4. Jahrhundert. *Budapest Régiségei* 21, 68–69.

Póczy K. (1976). Keled utca. *Budapest Régiségei* 24.1, 425.

Zsidi P. (1990). Aquincum polgárvárosának városfala és védművei az újabb kutatások tükrében. Stadtmauer und Verteidigungssystem der Zivilstadt von Aquincum im Spiegel der neuesten Forschungsergebnisse. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 147–152, 154.

Zsidi P. (2002). *Aquincum polgárvárosa*. Budapest.